

ВЕРЕНКІЮТОВА О. В.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільно-
правових дисциплін

*(Національна академія внутрішніх
справ)*

ПЕТРОВСЬКИЙ А. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін

*(Національна академія внутрішніх
справ)*

ЯКИМЕЦЬ О. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін

*(Національна академія внутрішніх
справ)*

УДК 347.2/.3

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.12>**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ**

Наукова стаття присвячена дослідженню способів та окремих аспектів захисту права власності України за кордоном, а також вдосконаленню відповідного законодавства та практики його застосування.

У статті розглядаються доктринальні погляди щодо юридичної природи права власності України, вироблено науковий підхід щодо захисту права власності України за кордоном, оскільки ці питання залишилися поза межами відповідних наукових досліджень.

На основі аналізу цивільного, міжнародного приватноправового законодавства та законодавства у сфері міжнародних публічних відносин, практики його застосування з'ясовано сутність та особливості окремих аспектів захисту права власності України за кордоном та розроблено пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства у сфері захисту, зокрема реституції права власності України за кордоном і відновлення майнових прав держави Україна.

У площині дослідження розуміння юридичної природи державного майна, що знаходиться за кордоном, зроблено висновок, що правове становище такого майна визначається як українським законодавством, так і законодавством країни місцезнаходження майна, а також на підставі міжнародних угод за участю України. Іншими словами, основну роль у регулюванні права власності та інших речових прав, ускладнених іноземним елементом, відіграє колізійний метод, який закріплений у ЗУ «Про міжнародне приватне право».

Також у статті констатується факт того, що власність держави України за кордоном користується недоторканістю, тобто державне майно не може без згоди держави-власника бути піддано примусовому відчуженню, арешту, кон-

фіскації, реквізиції, воно не може бути розтрачене з боку іншої країни, її уповноважених органів або приватних осіб.

Проаналізовано поточний стан проблем, пов'язаних із вивезенням державного майна у зв'язку з військовою російською агресією в Україні, яка розпочалась 20 лютого 2014 року і знайшла своє продовження у широкомасштабному військовому вторгненню 24 лютого 2022 року, яка спрямована на знищення української культурної спадщини шляхом її руйнування, викрадення та привласнення.

За результатами проведеного дослідження вироблено певні висновки.

Ключові слова: *власність, захист права власності, державне майно, реституція, культурні та історичні цінності, Конвенція, військова агресія РФ, імунітет держави, принцип lex rei sitae – закон місцезнаходження речі.*

Verenkiotova O. V., Petrovskiy A. V., Iakymets O. I. Specific aspects of the protection of property rights of Ukraine abroad

The article is devoted to research of methods and specific aspects of the protection of property rights of Ukraine abroad, as well as relevant legislation improvement and its implementation.

The article considers doctrinal scientific views regarding the legal nature of property rights of Ukraine, a scientific approach about protection of property rights of Ukraine abroad has been developed, whereas these issues remained outside the scope of relevant scientific research.

Based on the analysis of civil, international private law legislation and legislation in the field of international public relations, its implementation, the essence and features of individual aspects of the protection of property rights of Ukraine abroad have been clarified and proposals about improving legislation in the field of protection and restitution of property rights of Ukraine abroad and Ukraine's state property rights re-establishment have been developed.

In the context of conducted research about legal nature of the state property which located abroad, it has been concluded that legal status of such property is determined both by Ukrainian legislation and legislation of the country where the property is located and also under international agreements involving Ukraine. In other words, the collision method, which is assigned in the Law of Ukraine «About International Private Law» plays a major role of the regulation of property rights and other ownership rights with a foreign element.

The article also states the fact that Ukraine's state property use immunity abroad, meaning state property never can be subjected to forced alienation, arrest, confiscation, requisition without the consent of the owner state, it cannot be spent by another country, its competent authorities or private individuals.

The author analyses the current status of the problem related to export of state property because of the Russian military aggression in Ukraine, that was initiated on February 20, 2014 and has been being continued as large-scale military invasion from February 24, 2022, that is aimed at extermination of Ukrainian cultural heritage through its destruction, theft and appropriation.

According to the results of the conducted research, respective conclusions have been formulated.

Key words: *ownership, protection of property rights, state property, restitution, cultural and historical values, Convention, Russian military aggression, state immunity, the principle of lex rei sitae – the law of the location of the thing.*

Вступ. За останні 100 років українська держава здобувала незалежність на короткотривалий період (1918 р.), потім перебувала у складі СРСР (1919–1991 рр.), тимчасово втрапивши суверенітет, а разом із ним – право на власність України як самостійної держави. Проголошення незалежності України у 1991 році відкрило нову віху розбудови держави. Так, зокрема, розвиток економічних відносин між Україною та іноземними країнами призводить до збільшення об'ємів товару та іншого майна, яке може перебувати за кордоном. Значну роль відіграє процес переміщення осіб, капіталів та послуг з однієї країни до іншої, який постійно зростає.

Захист права власності держави за кордоном є однією з проблемних тем наукових досліджень як в Україні, так і в країнах Європейського Союзу. Така обставина обумовлена тим, що питання захисту права власності завжди пов'язане із відновленням прав колишнього власника та припиненням прав недобросовісного набувача на майно. Таке питання постало відразу після завершення Другої Світової війни, зокрема щодо повернення історичних і культурних цінностей.

На жаль вимушені констатувати, що на сучасному етапі розвитку державності Україна зіткнулась зі складним явищем – російською військовою агресією, яка розпочалась 20 лютого 2014 року і отримала більш жорсткий прояв у вигляді широкомасштабного військового вторгнення 24 лютого 2022 року. Цей факт призвів до нагромадження величезної кількості питань, пов'язаних із визначенням правового статусу майна, яке знаходиться на окупованих територіях – у Автономній Республіці Крим та в окремих районах Донецької, Запорізької, Луганської та Херсонської областей України.

Наведене вказує на актуальність обраної теми та потребує окремого науково-теоретичного дослідження окремих аспектів захисту права власності України за кордоном, подальшого вдосконалення чинного законодавства про власність та її захист, а також вдосконалення практики його застосування.

У цивільному праві дослідженню проблем захисту, зокрема реституції права власності, а також окремих способів захисту прав присвячені праці наступних провідних українських науковців: В. В. Бутнєв, І. В. Болокан, М. І. Гаврилюк, О. Б. Гнатів, О. В. Дзера, І. О. Дзера, В. В. Джуно, Г. В. Єременко, І. С. Канзафарова, Т. С. Ківалова, В. М. Косак, Н. С. Кузнєцова, В. В. Луць, Р. А. Майданик, С. М. Романович, Я. М. Романюк, З. В. Ромовська, І. В. Спасибо-Фатєєва, Є. О. Харитонов, Р. Б. Шишка, Я. М. Шевченко, О. С. Яворська, Г. Б. Яновицька. Окреме місце займають наукові праці українських вчених-цивілістів, присвячені реституції, як способу поновлення порушених майнових прав, приведення їх до стану, що існував на момент вчинення дії, якою заподіяно шкоди. Так, реституція була предметом дисертаційного дослідження В. О. Кучера «Нікчемні правочини» (2004 р.) [1], М. Лещинська-Вьонцек «Цивільно-правова відповідальність держави України у правовідносинах реституції власності» (2019 р.) [2]. Також реституційні правовідносини були предметом вивчення за спеціальністю історія, зокрема, дисертаційне дослідження Д. І. Гетьмана «Повернення і реституція історико-культурних цінностей в українсько-польсько-російських відносинах (1920-ті–1930-ті рр.)» (2010 р.) [3] і фундаментальне наукове монографічне дослідження С. Кота «Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (XX – поч. XXI ст.)» (2020 р.) [4].

Однак, вироблення загального наукового підходу до захисту, зокрема реституції права власності України за кордоном залишилися поза межами цих наукових досліджень.

Постановка завдання. Мета даної статті полягає в тому, щоб на основі аналізу цивільного, міжнародного приватноправового законодавства та законодавства у сфері міжнародних публічних відносин, практики його застосування з'ясувати сутність та особливості окремих аспектів захисту, зокрема реституції права власності України за кордоном та розробити пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства у сфері захисту права власності України за кордоном та відновлення майнових прав держави Україна.

Результати дослідження. Майно, що належить на праві власності державі Україна, яке знаходиться за кордоном, можна поділити за певними критеріями. За джерелом похо-

дження воно поділяється на таке, що перейшло до України в порядку правонаступництва від радянського союзу та таке, яке було набуто за час незалежності України, починаючи з 1991 року. За часом перебування майно може знаходитися постійно або тимчасово. З точки зору цивільно-правової кваліфікації майно в іноземних країнах може бути рухомим або нерухомим, а також наділеним іншими ознаками, визначеними у ст. ст. 183–189 Цивільного кодексу України [5]. На підставі критерію характеру власності – майно, що належить державі України і майно, яке належить територіальним громадам, хоча воно і наділено ознаками комунальної форми власності.

Станом на 2023 рік за кордоном знаходиться державне майно, що належить:

– 120-ти посольствам, зокрема: а) Європа – 45; б) Азія та Океанія – 25; в) Африка та Близький Схід – 34; г) Північна Америка – 4; ґ) Південна Америка – 12.

– 34-м Генеральним консульствам.

– 7-ми Представництвам України при міжнародних організаціях.

Також майно, що належить торговельним представництвам, внески Національного банку України, морські судна, літаки та інші транспортні засоби, які тимчасово знаходяться за кордоном, майно, яке належить різним благодійним організаціям та державним фондам. Окреме місце посідає майно, що належить Православній церкві України, Українській греко-католицькій церкві та церквам інших віросповідань.

Рішення про набуття у державну власність нерухомого майна за кордоном, а також цінних паперів, що знаходяться за кордоном у віданні юридичних осіб за рахунок державного бюджету, приймаються Кабінетом Міністрів України, який також приймає рішення щодо продажу, бартеру, дарування, застави та вилучення такого майна. Інші питання, пов'язані із приватизацією, орендою, використанням, відчуженням, управлінням державного майна покладаються на Фонд державного майна України. У разі набуття за кордоном Україною та українськими державними підприємствами і установами нерухомого майна порядок та умови визначаються законодавством країни місцезнаходження такого майна. Покупці, а також орендарі зобов'язані чітко виконувати вимоги законодавства, перевіряти, чи не має певне майно конкретних обтяжень, зокрема сервітуту та чи не знаходиться воно у заставі.

Правове становище державного майна, що знаходиться за кордоном, визначається як українським законодавством, так і законодавством країни місцезнаходження майна, а також на підставі міжнародних угод за участю України. Іншими словами, основну роль у регулюванні права власності та інших речових прав, ускладнених іноземним елементом, відіграє колізійний метод, який закріплений у ЗУ «Про міжнародне приватне право» [6].

Державна власність України має спеціальний статус, оскільки вона наділяється певним імунітетом. В доктрині міжнародного приватного права виділяють п'ять основних елементів імунітету держави:

а) судовий імунітет (юрисдикційний імунітет) – непідсудність держави суду іноземної держави;

б) імунітет без попереднього забезпечення позову – заборона застосовувати будь-які заходи для попереднього забезпечення позову;

в) імунітет від примусового виконання іноземного судового рішення – заборона приймати будь-які примусові заходи із виконання судового (арбітражного) рішення будь-якими органами іноземної держави;

г) імунітет власності держави – недоторканність державної власності, що знаходиться на території іноземної держави;

д) імунітет угод (контрактів) держави – до контрактів, які укладаються державою або фізичною чи юридичною особою, повинно застосовуватися саме право держави, якщо немає інших домовленостей [7].

Таким чином, власність держави України за кордоном користується недоторканістю, тобто державне майно не може без згоди держави-власника бути піддано примусовому відчуженню, арешту, конфіскації, реквізиції, воно не може бути розтрачене з боку іншої країни, її уповноважених органів або приватних осіб.

У Європейському Союзі спробою уніфікувати норми інституту правового імунітету стало прийняття 16 травня 1972 року Європейської конвенції про імунітет держав (*European Convention on State Immunity*) [8], яка містить норми, що умовно можна розділити на такі групи: а) визначають форму та умови відмови іноземної держави від імунітету в судах іншої держави-учасниці; б) встановлюють види вимог і розглядів, щодо яких імунітет іноземній державі не надається; в) процесуальні норми, зокрема, регламентують порядок вручення судових документів; г) норми, що регулюють виконання судових рішень; д) норми факультативного характеру.

Дана Конвенція вирішує питання як юрисдикційного імунітету, так і регулює проблеми визнання і виконання судових рішень, винесених проти іноземної держави. Норми згаданої Конвенції не поширюються на розгляд питань щодо соціального забезпечення, відшкодування ядерної шкоди або шкоди, митних зобов'язань, податкових або кримінальних стягнень, розглядів, пов'язаних з управлінням державними морськими судами. Згідно її положень іноземна держава не користується імунітетом у двох випадках: по-перше, коли вона відмовилась від імунітету; по-друге, якщо її діяльність або угоди охоплюються переліком випадків, в силу яких імунітет не надається.

Україна не ратифікувала Європейську конвенцію про імунітет держав, проте це не стало перешкодою для не розповсюдження на власність нашої країни за кордоном принципу *lex rei sitae* – закону місцезнаходження речі. Разом із тим, для будь-якої країни користування імунітетом є не обов'язком, а перш за все правом. Тому Україна може самостійно визначати режим щодо власності свого майна, наприклад, має право передати його частину за кордоном у повне господарське відання або в оперативне управління певним господарюючим суб'єктам. На таке майно імунітет держави розповсюджуватися не буде.

Як було зазначено на початку даної статті, Україна на сучасному етапі розвитку зіткнулася із складним явищем – російською військовою агресією, яка триває з 20 лютого 2014 року і отримала більш жорсткий прояв у вигляді широкомасштабного військового вторгнення 24 лютого 2022 року. Цей факт призвів до нагромадження величезної кількості питань, пов'язаних із визначенням правового статусу майна, яке знаходиться на окупованих територіях – у Автономній Республіці Крим та в окремих районах Донецької, Запорізької, Луганської та Херсонської областей України.

Прийнятий Верховною Радою України спеціальний Закон «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [9] від 15 квітня 2014 року покликаний довести факти незаконних дій з боку Російської Федерації, зокрема у сфері незаконного привласнення як державного майна, яке належить Україні, так і майна, яке належить іншим суб'єктам. Ці факти стануть доказовою базою для предметного звернення в подальшому у міжнародні судові інстанції з приводу захисту порушеного права власності держави України.

З початком широкомасштабного військового вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року законодавче підґрунтя зазнало певних змін. Зокрема, Законом України № 2102-IX від 24 лютого 2022 року було затверджено Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [10]. Відповідно до зазначеного Указу Президента Кабінет Міністрів України запровадив та забезпечив заходи правового режиму воєнного стану в Україні.

В контексті вище зазначеної проблеми, хотілося б зупинитися на цікавому, актуальному й досить показовому прикладі для нашої держави. У грудні 2016 року суд Нідерландів ухвалив рішення про повернення в Україну предметів скіфської епохи, які були вивезені з Криму до Європи. Виставка «Крим – золотий острів у Чорному морі» проходила 19 січня 2014 року у Рейнському краєзнавчому музеї у німецькому місті Бонн. Пізніше вона відкрилася в археологічному музеї Алларда Пірсона в голландському місті Амстердам. Виставка тривала з 07 лютого по 31 серпня 2014 року, однак у наслідок окупації Криму Російською Федерацією не змогла повернутися до кримських музеїв.

14 грудня 2016 року Окружний суд Амстердама ухвалив рішення, що «Скіфське золото» повинно бути повернене на підконтрольну українській владі територію. Цей об'єкт культурної спадщини включає в себе 565 предметів з музейного фонду України, зокрема археологічні знахідки, скарби, вартість яких становить понад 10 мільйонів євро. На підставі конвенції ЮНЕСКО (ст. 6 ч. 3) [11], відповідно до якої твори мистецтва повертають суверенній державі, яке надало ці твори у тимчасову експозицію, а не самопроголошеній республіці, експонати з чотирьох кримських музеїв повинні повернутися до Києва замість окупованого Сімферополя.

Апеляційний суд Амстердама 26 жовтня 2021 року ухвалив рішення про передачу Україні «Скіфського золота». У своєму рішенні суд наголосив на праві Росії оскаржити зазначене рішення у Верховному суді Нідерландів. Зазначені історичні експонати з музею АР Крим **не повернуть до України із території Нідерландів, доки касаційна інстанція не поставить крапку у цій справі. Однак, Україна має вагомі аргументи для перемоги і в касаційному суді Нідерландів.**

З огляду на наведений приклад можемо дійти висновку, що суд іноземної юрисдикції визнав за Україною право розпоряджатися своїм культурним надбанням і право на повернення такого культурного надбання. Окрім того, Україна має сильну юридичну позицію як по конвенції ЮНЕСКО [11], так і по українському законодавству, яке застосовується до цієї справи і відповідно до якого Україна є належним власником на об'єкти культурної та історичної спадщини.

Військова російська агресія в Україні спрямована на знищення української культурної спадщини шляхом її руйнування, знищення, викрадення та привласнення. З лютого 2022 року Російська Федерація на регулярній основі вчиняла акти умисної крадіжки з українських національних культурних закладів. Предметом масових крадіжок є вивіз та привласнення культурних цінностей; творів живопису, графіки та скульптури; предметів музейного значення; фрагменти архітектурних, історичних і художніх пам'яток.

Наведемо деякі відомі факти. Так, у 2014-му з Криму до Ермітажу в Санкт-Петербурзі було доправлено колекції артефактів «Херсонеса Таврійського» музею Тавриди в Сімферополі та історико-культурного музею-заповідника в Керчі. А вже у 2016 році в Третьяковській галереї в Москві на виставці до 200-річчя з дня народження Айвазовського показали 38 робіт, вивезених із Феодосії, які сам художник свого часу передав у спадок рідному місту. На теперішній час Крим став «транзитною базою» для об'єктів історичної та культурної спадщини України.

В окупованому Маріуполі російським агресором спустошено два музеї міста – художній і краєзнавчий, в яких викрадено понад 2 тис. експонатів. Серед найцінніших предметів вивезено старовинні релігійні ікони, унікальний рукописний сувій Тори, 200-річна Біблія та понад 200 медалей. Також викрадені роботи художників Архипа Куїнджі, який народився в Маріуполі, та уродженця Криму Івана Айвазовського, обидва відомі своїми морськими пейзажами.

Херсонський обласний художній музей також було спустошено, з якого, за попередніми даними, було вивезено близько 15 тисяч одиниць музейної колекції. А із краєзнавчого музею Херсону вивезли колекції монет, зброї, сарматські прикраси, антикварні меблі, колекцію ікон, картини і всю археологічну частину експозиції, що складала ядро музейної колекції [12]. Особливо цінним експонатом цього музею вважається викрадене старовинне Євангеліє 1785 року.

Таке пограбування можна вважати найбільшим з часів Другої світової війни і воно покликане позбавити Україну її культурної спадщини. Агресивні дії Російської Федерації можна розглядати як складову злочину геноциду проти українського народу, проте розгляд цього питання знаходиться як у політичній, так і в юридичній площині.

Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [13] незаконно вивезеними культурними цінностями вважаються цінності, вивезені з території України з порушенням законодавства України та міжнародно-правових норм, не повернуті після закінчення обумовленого угодою терміну тимчасового вивезення або

за наявності будь-яких розбіжностей з умовами, які регулюють таке тимчасове вивезення. У свою чергу, поверненням культурних цінностей вважається сукупність дій, пов'язаних із ввезенням на територію України чи вивезенням із території України на території інших держав культурних цінностей відповідно до позовів і звернень України, інших держав, їх уповноважених органів, рішень судів України або іноземних держав. Правила повернення культурних цінностей закріплені у ст. ст. 31 і 32 цього Закону, в яких зазначено, що повернення культурних цінностей здійснюється відповідно до законодавства України або за рішенням суду; добросовісний набувач культурної цінності має право в разі її повернення одержати компенсацію; держава або власник, які подають запит на повернення незаконно вивезених культурних цінностей, у разі їх повернення компенсують витрати на їх зберігання, реставрацію, експертизу тощо [13].

Процес повернення (реституції) культурних цінностей є надзвичайно складною правовою процедурою, регулювання якої передбачено не лише українським, а й міжнародним законодавством. Так, поверненню культурних цінностей на міжнародному рівні сприяє *Міжурядовий комітет з повернення культурних цінностей країнам їх походження UNESCO* [14], учасником якого Україна стала 18 листопада 2021 року під час 41-го засідання Генеральної конференції UNESCO.

В рамках європейського континенту процедура реституції врегульована Директивою 2014/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 15 травня 2014 року «Про повернення предметів культури, незаконно вивезених з території держави-члена, та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 1024/2012 (нова редакція)» [15]. Відповідно до п. 9 Преамбули цієї Директиви сфера її дії поширюється на всі предмети культури, які держава-член класифікувала чи визначила відповідно до національного законодавства або адміністративних процедур як частину національних цінностей, що мають художню, історичну або археологічну цінність. Цією Директивою охоплюються предмети, які становлять історичний, палеонтологічний, етнографічний, нумізматичний інтерес або мають наукову цінність, незалежно від того, чи вони належать до державних або інших колекцій, або чи є окремими предметами, та незалежно від того, походять вони з планових або незаконних розкопок, за умови, що їх було класифіковано чи визначено як національні цінності [15]. Така регламентація дає можливість поширити норми Директиви на всі культурні цінності, які визнаються такими відповідно до національного законодавства відповідних держав-членів. Строк відкриття процедури повернення складає три роки. Держава, яка подає запит, повністю сплачує компенсації та витрати, пов'язані з поверненням культурних цінностей.

З урахуванням міжнародного співробітництва і відповідних юридичних процедур є приклади повернення в Україну культурних цінностей. Так, у вересні 2019 року, після спливу багатьох років, вперше із Сполучених Штатів Америки в Україну повернувся культурний експонат – картина Михайла Паніна «Тасмний виїзд Івана Грозного перед опричиною», яка була викрадена нацистами з музею міста Дніпро в період окупації в 1941 році під час Другої Світової війни. Це сталося завдяки співпраці американських та українських спецслужб і дипломатів [16].

Висновки. Таким чином нами розглянуто окремі аспекти захисту права власності України за кордоном. У підсумку варто зазначити, що подальший процес повернення державного майна з-за кордону – це складна правова конструкція не тільки в площині українського законодавства, яке потребує напрацювання певного інструктивного алгоритму дій, а й міжнародного та, в свою чергу, характеризується доволі тривалою за часом процедурою. Можемо констатувати, що на кожний конкретний випадок чекає справа в міжнародних судових інстанціях і це потребує консолідації української та міжнародної юридичної спільноти по збору необхідних доказів і доведення істини в судах.

Список використаних джерел:

1. Кучер В. О. Нікчемні правочини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2005. 16 с.
2. Лещинська-Вьончек М. Цивільно-правова відповідальність держави України у правовідносинах реституції власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2019. 20 с.
3. Гетьман Д. І. Повернення і реституція історико-культурних цінностей в українсько-польсько-російських відносинах (1920-ті – 1930-ті рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2010. 20 с.
4. Кот С. Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (XX – поч. XXI ст.) : монографія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2020. 1020 с.
5. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV (редакція від 22 травня 2023 року). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 25.05.2023).
6. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV (редакція від 23 грудня 2022 року). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 25.05.2023).
7. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кунецької, Р. А. Майданика. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
8. Європейська конвенція про імунітет держав від 16.05.1972 № ETS N 074. URL.: <https://ips.ligazakon.net/document/MU72014>
9. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII (редакція від 06 травня 2023 року). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 25.05.2023).
10. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 25.05.2023)
11. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : від 16 лист. 1972 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 25.05.2023)
12. Феценко А. Шедеври вантажили, наче сміття. Що росіяни вже викрали з музеїв України. URL : <https://glavcom.ua/country/culture/zazikhannja-na-ukrajinsku-kulturu-okupanti-kradut-ne-tilki-unitazi-a-j-eksponati-907441.html>
13. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999 р. № 1068-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> (дата звернення: 25.05.2023).
14. Restitution of Cultural Property. URL : <https://en.unesco.org/fighttrafficking/icprcp>
15. Про повернення предметів культури, незаконно вивезених з території держави-члена, та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 1024/2012 (нова редакція) : Директива 2014/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 15 травня 2014 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-14#n119 (дата звернення: 25.05.2023).
16. У Вашингтоні передали Україні картину «Таємний виїзд Івана Грозного перед опричниною». URL : <https://ukrainian.voanews.com/a/panin-painting-returned-to-ukraine/5076448.html>

